

יחידת
המקורות

על מרד והתנגדות | א. מרד צבאי

שיר הפרטיזנים היהודים

1

מילים: הירש גליק
תרגום: אברהם שלונסקי
לחן: דמיטרי פוקראס

שאלות לדיון

- 1 "אל נא תאמר: הנה דרכי האחרונה..." - האם הקריאה היא לא להגיד או לא לחשוב שהסוף קרב?
- 2 "אנחנו פה" - מי הדוברים? אל מי נאמרת האמירה הזו? מה כוונת הדוברים?
- 3 "כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור" - איזו סיסמה? איזה שיר?
- 4 השיר מתייחס לעוז הרוח - באיזה אופן מתבטאים העוז והגבורה לפי השיר?

אל נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!"
זה יום נכספנו [חיכינו] לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מארץ התמר עד ירکتני כפורים [מא"י עד מקום רחוק וקר]
אנחנו פה במכאובות ויסורים
ובאש [בכל מקום] טפת דמנו שם נגרה
הלא ינוב [יגדל, יתעצם] עוד עז רוחנו בגבורה.

עמוד השחר על יומנו אור יהל.
עם הצורך [הנאצי] יחלף תמולנו כמו צל.
אך אם חלילה יאחר לבוא האור
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב;
הוא לא שירת צפור הדרור והמרחב,
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדיו שרוהו ונאגאנים [אקדחים] בידם.

על כן אל נא תאמר: דרכי האחרונה
את אור היום הסתירו שמי העננה.
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא,
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

הריסות בית הכנסת הגדול ברחוב
טלומצקה 5 בגטו ורשה

ארכיון לוחמי הגטאות

יחידת
המקורות

על מרד והתנגדות | א. מרד צבאי

אשרי הגפרור | חנה סנש

אֲשֶׁרִי הַגִּפְרוֹר שֶׁנִּשְׂרַף וְהִצִּית לְהַבּוֹת,
אֲשֶׁרִי הַלֵּהָבָה שֶׁבְּעֶרְהָ בְּסִתְרֵי לְבָבוֹת.
אֲשֶׁרִי הַלְּבָבוֹת שֶׁיִּדְעוּ לְחַדֵּל בְּכָבוֹד.
אֲשֶׁרִי הַגִּפְרוֹר שֶׁנִּשְׂרַף וְהִצִּית לְהַבּוֹת.

2 במאי, 1944

ח"כ צבי האוזר מסיעת 'דרך ארץ' נשא ב-11 במאי 2020 נאום במליאת הכנסת, לציון 75 שנים לניצחון על גרמניה הנאצית. בדבריו, הוא ציטט את שירה של חנה סנש "אשרי הגפרור" והוסיף:

ה'גפרורים' [חיילים, לוחמים] במלחמה היו רבים, הם לא תמיד היו מצוידים היטב, הם לא תמיד היו מאומנים בצורה הטובה ביותר, אך באותם 'גפרורים' פיעמה הרוח, הרוח שהציתה להבות, שהציתה לבבות, שהציתה את אש הניצחון.

- 1. לאיזו אש ולהבה מתכוונת חנה סנש בשיר? מה מצית אותה?
- 2. חנה סנש מתמקדת בכוחו של גפרור בודד להצית אש. אל מי היא פונה?
- 3. למדו את קורות חייה של חנה סנש. איזה משפט מהשיר מתאים לה? מדוע?

שאלות לדיון

על מרד והתנגדות | ב. מרד רעיוני - נצחון הרוח

שאלות

- איך רעיון, עקרון, או אמונה יכולים להיות מרד? ?
מה משמעות הביטוי 'ניצחון הרוח' להבנתכם? במה זה יכול לבוא לידי ביטוי? ?

1 בית ספר לרוח האדם | אנטק צוקרמן

איני חושב שיש צורך לנתח את המרד מבחינה צבאית... לאיש לא היה פקפוק ביחס לתוצאותיו המעשיות [היה ברור שאין סיכוי סביר לניצחון צבאי]. זה לא נושא ללימוד בבית ספר צבאי. לא הנשק, לא המבצעים, לא הטקטיקה. **אם יש בית ספר ללימוד רוח האדם, הרי שם זה צריך להיות מקצוע ראשי.**

... היה לנו עוד נשק אחד: **אידיאה גדולה, נכונות ומסירות נפש.** ושם התמזגו מזיגה מופלאה אידיאות הציונות, הסוציאליזם והאמונה באדם באשר הוא, עם הרעות ועם החברות הפשוטה, שלא הכיבו. את זאת עלינו לזכור, וגם לחדש.

1

- מה נתן למורדים את הכוח והאומץ להתנגד לפי צוקרמן? (שימו לב למשפטים המודגשים) ?
"את זאת עלינו לזכור, וגם לחדש" – מה צריך לזכור ואיך נכון לחדש את הדברים לפי דעתכם? ?
אנטק צוקרמן מבקש ללמוד ממרד גטו ורשה על אף שהוא לא היה הצלחה צבאית. מה השיעור המרכזי מהמרד, לדעתו? ?

שאלות לדיון

2 לשמור על צלם אלוהים | צביה לובטקין

ההרגשה הקשה ביותר הייתה זו של אוזלת-יד, של חוסר יכולת לעזור. היו רגעים שנדמה היה לנו כי כל עבודתנו היא לשווא. אף על פי כן השתדלנו להציל כל שניתן היה להציל, בגוף וברוח.

עצם הדבר, שבתקופה שבה לחם כל אחד לקיומו ולחיינו, ולפעמים גם על חשבון זולתו, היו קבוצות אנשים שקיימו הלכה למעשה עזרה הדדית, שגילו נכונות ממשית להתחלק עם הזולת בכל מה שהיה להם – היה בו כדי לקיים [אותנו] בחיים ולשמור על צלם אלוהים.

- צביה לובטקין מתארת את העזרה ההדדית כסוג של מרד או מלחמת קיום. נגד מה אפשר להילחם לדעתכם באמצעות עזרה הדדית? ?

2

יחידת המקורות

על מרד והתנגדות | ב. מרד רעיוני - נצחון הרוח

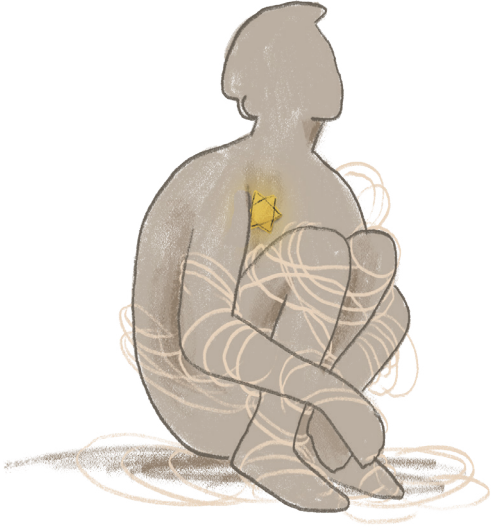
'פני המרד' | חיים גורי

3

התנגד מי שהבריח כיכר לחם
 התנגד מי שלימד בחשאי
 התנגד מי שכתב והפיץ עלון מחתרתי, שהזהיר וקרע אשליות
 התנגד מי שהגניב ספר תורה
 התנגד מי שזייף תעודות "אָרִיזֶה", שהעניקו חיים
 התנגד מי שהבריח נרדפים מארץ לארץ
 התנגד מי שכתב את הקורות וטמן בחול
 התנגד מי שהושיט עזרה לראוי לה ממנו
 התנגד מי שאמר מילים שקרבו את קצו
 התנגד מי שקם בידיים ריקות על הורגיו
 התנגד מי שקישר בין הנצורים והבריח הוראות ומספר כלי נשק
 התנגד מי ששרד התנגד מי שלחם עם נשק ביד ברחובה של עיר, בהרים וביער
 התנגד מי שהתקומם במחנות המוות
 התנגד מי שמרד בגטאות, בין קירות נופלים, במרד הנואש ביותר, שידע עם מורד מעודו.

- 1 אילו סוגי התנגדות מציין השיר? מה ההבדלים ביניהם?
- 2 נסו לשער למה נבחר הביטוי 'התנגדות' ולא 'מרד'?
- 3 במה דומה מלחמה פיזית (מלחמה באמצעות הברחה, נשק, בידיים חשופות) למי שמלמד וכותב בחשאי, נואם או מציל ספרים?

שאלות לדיון

יחידת
המקורות

על מרד והתנגדות | ג. אכפתיות וחוסר אדישות כמרד

חסידי האומות | חיים חפר

...

אני רואה אותם, את אלה המכנים "חסידי האומות",
אני רואה אותם בארץ הקברים, חיים את שני העולמות.
את העולם של האדישים, של משתפי הפעלה, של הרוצחים והשורפים,
חיים בו בזמן את העולם החשור של חסרי האונים והנרדפים.
אני רואה אותם חיים את שני העולמות האלה, תחת עלם של הכובשים,
ושם, ואז, בין הגבורה והפחד, הם בוחרים להיות דוקא בעד החלשים.
בוחרים לחיות באימה המרחפת של כל המיתות והענשים.
כאשר הם מסכנים לא רק את עצמם, כי אם גם את חיי הילדים והנשים,
בוחרים להיות צלם אלהים שבתוך לב האנשים,
להיות התקנה האחרונה המלטפת את המיאשים.
בתוך המלחמה הנוראה הם שצמדו יום-יום בקרב,
והם הצדיקים שבסדום, שבזכותם העולם לא חרב,
הם בתולדותיו של עמי הרצוח, הירויה והמת.
היו עמודי החסד והרחמים, שעליהם העולם עומד.
ובפניהם ובפני גבורתם, שהיא עדין לנו חידה
אנחנו, היהודים, מרפינים את ראשינו בתודה.

- ❓ חיים חפר מדגיש את הבחירה שכל אחד מחסידי האומות עשה. בחירה בין מה למה?
- ❓ חיים חפר מתאר מגוון של פעולות שעשו חסידי אומות העולם. מה המשותף לכולן? מה ההבדל ביניהן?

שאלות לדיון

על מרד והתנגדות | ג. אכפתיות וחוסר אדישות כמרד

המרד כשליחות | חווקה פולמן-רבן

2

המרד חייב להימשך. מרד אחר, שונה. על הארץ הרחוקה, הנכספת והבלתי מושגת חלמנו גם בגטאות וגם במחנות. בחלומנו היא היתה טהורה, צדק שלט בה, שוויון ערך אדם – חלום נפלא של בית. ויש לא מעט אכזבה. במה נמרוד? שואלים אותי לא פעם צעירים להם אני מספרת לא פעם על התקופה היא של מלחמת העולם השנייה. ואני עונה: החשוב לי עכשיו זה העתיד, זה אתם – הדור השני, השלישי, הרביעי והדורות הבאים. אתם בעלי חולצות כחולות ושרוכים אדומים ולבנים ועניבות צופים וכיפות סרוגות, כולכם, צעירים ובוגרים יותר. עתידכם כאן בארץ הזו היחידה, היפה, האהובה ופגועה בגזענות, שנאת האחר והזר, יש בה חמדנות, וונדליזם וסכינאות ואלימות נגד חלשים וקשישים ורעבים. אתם יכולים, אתם חייבים ללחום בכל הרוע הזה, בזיוף ובנוכלות בכל שנוגד לערכים אנושיים. אתם אמיצים ונאמנים בצבא, בהגנה על ביתנו מאויבים מבחוץ, אתם תתרמו גם לסיום מעגל הדמים. יש בכך גם כוח למרוד בנגעים שבפנים. איך? דרך אכפתיות ואי אדישות, מעורבות ועשייה בבית, בבית ספר, ברחוב בכל מקום שפוגשים רוע. תהיו ראויים ללוחמים, לכל אלה שנאבקו ואבדו לנו בהרג, בגז ובמיתות משונות. תחנכו עצמכם ואחרים לאהבה ולא לשנאה, לשלום, לרעות, ליופי, לצחוק ושמחה. זה קשה – אתם יכולים. אני מאמינה בכך. אל תאכזבו אותי ואת חבריי שאינם. אני עדיין מתגעגעת אליהם ומעריצה את מעשיהם הנואשים והגדולים.

(בית לוחמי הגטאות, 2008)

- ❓ מדוע צריך להמשיך למרוד גם דורות אחרי השואה? במה למשל?
- ❓ מתי אפשר יהיה להכריז שהמרד הצליח?

שאלות לדיון

על מרד והתנגדות | ג. אכפתיות וחוסר אדישות כמרד

נגד העמידה מן הצד | אלי ויזל

3

אנחנו ניצבים על סף מאה חדשה, אלף חדש. מה תהיה מורשתה של המאה הנמוגה? איך יזכרו אותה באלף החדש? בלי ספק היא תישפט ותישפט לחומרה, הן במישור המוסרי והן במישור המטאפיזי. המעללים הללו העיבו כצל כבד על המין האנושי: שתי מלחמות עולם, רצף נואל של התנקשויות... האכזריות העל-אנושית... והטרגדיה... ובמישור אחר, כמובן, אושוויץ וטרבלינקה. אלימות רבה כל-כך. אדישות רבה כל-כך...

האדישות יכולה להיות מפתה – יתירה מזאת, מושכת. קל בהרבה להסב מבט מעל הקורבנות. קל בהרבה להימנע מהפרעות גסות שכאלה לעבודתינו, לחלומותינו, לתקוותינו. הרי מביך ומציק להיות מעורב בכאבו וביאושו של האחר. ואולם, עבור האדם האדיש, שכניו נטולי כל חשיבות. ועל כן חייהם נטולי כל משמעות...

אדישות איננה מעוררת תגובה. אדישות איננה תגובה. אדישות איננה התחלה, היא סוף. ולכן האדישות היא תמיד חברה לאויב, שכן היא מיטיבה עם התוקפן – לעולם לא עם קורבנו, שכאבו מועצם כשהוא מרגיש נשכח מלב. לא להגיב למצוקה, לא להעניק שביב של תקווה... פירושו הגלייתם מן הזיכרון האנושי. ובהכחשת אנושיותם, אנו בוגדים באנושיותנו.

האדישות אם כן, איננה רק חטא, היא עונש.

... במקום שממנו אני בא, החברה היתה מורכבת משלוש קטגוריות פשוטות: הרוצחים, הקורבנות, והעומדים מן הצד. בזמנים החשוכים ביותר, בגטאות ובמחנות המוות ... הרגשנו נטושים, נשכחים. כך הרגשנו כולנו.

אלי ויזל - מתוך: נאומים ששינו את העולם, ה. הורטון ס. סימונס. עברית: אורן נהרי. הוצאת מטר, 2012

במה האדישות היא חטא ובמה היא עונש?

אלי ויזל מתאר את האדישות כסכנה חברתית מתמדת. איפה קיימת אדישות בסביבה הקרובה שלכם? האם האדישים הם הרוב או המיעוט? מה אתם יכולים לעשות כדי לגלות ולעורר מעורבות?

שאלות לדיון

נספח דמויות

חנה סנש

(1921-1944)

חנה סנש נולדה בעיר בודפשט, שבהונגריה. בגיל 17 החליטה לעלות לארץ ישראל לבדה. כשהגיעה התקבלה לבית הספר לחקלאות בנהלל, ולאחר שסיימה את לימודיה הצטרפה לקבוצה שהקימה את קיבוץ שדות ים, הסמוך לקיסריה. לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, הרגישה שלא מספיק לעבוד ולבנות את הארץ ליהודים שיבואו, אלא שיש לעשות הכול כדי להצילם מפני הנאצים. בשנת 1943 שמעה על קריאת ארגון ההגנה, שגייס צעירים וצעירות למשימה סודית ביותר, והחליטה להתנדב. היא נשלחה למחנה אימונים, למדה צניחה, קשר וניווט והתכוננה למשימה קשה ביותר, לצנוח באירופה כדי להציל קהילות יהודיות שהיו נצורות תחת השלטון הנאצי. ביוני 1944 התבצעה המשימה. חנה סנש צנחה ביגוסלביה (אזור קרואטיה היום) והצטרפה שם לפרטיזנים של טיטו. אך לאחר שחצתה את הגבול להונגריה נתפסה בידי ההונגרים לפני שהצליחה לחבור למנהיגות היהודית. היא נשלחה לכלא בבודפשט והועמדה לדין באשמת ריגול. ב-7.11.44 הוצאה להורג, כשהיא בת 23.

באדיבות ויקימדיה

יצחק צוקרמן (אנטק)

(1915-1981)

יצחק צוקרמן נולד בעיר וילנה, שבמדינת ליטא, בשנת 1915. צוקרמן למד בגימנסיה הציונית בעירו, והיה חניך ומדריך בתנועת 'החלוץ הצעיר'. לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, עבר לוורשה, עיר הבירה של פולין, והקים בה, יחד עם שותפיו, את תנועת הנוער 'דרור'. יצחק האמין שתנועת נוער היא הדרך הנכונה לחזק את הקהילה היהודית בימים הקשים של מלחמה ושואה. יצחק המשיך להדריך ולפתח את התנועה גם לאחר שהגרמנים הקימו את הגטו היהודי בעיר וורשה. בתוך הגטו היה שותף להקמה של מחתרת יהודית שנלחמה בנאצים. הכינוי הסודי שלו היה 'אנטק'. עם תעודת זהות מזויפת נהג לצאת מהגטו ולרכוש נשק לטובת המאבק. הוא היה ממנהיגי המרד הגדול שהתקיים בגטו וורשה בשנת 1943. בשנת 1947 עלה לארץ ישראל והיה ממקימי קיבוץ לוחמי הגטאות, ומהוגי ומייסדי 'בית לוחמי הגטאות', המוזיאון הראשון בארץ (ובעולם) להנצחת השואה, הגבורה והמרד.

באדיבות ויקימדיה

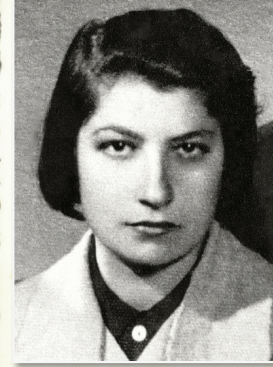

נספח דמויות

צביה לובטקין

(1914-1976)

צביה לובטקין נולדה בפולין בשנת 1914. לובטקין הייתה חניכה ומדריכה בתנועת 'החלוץ הצעיר' ובתנועת 'דרור'. לאחר שהנאצים סגרו את היהודים בגטאות, לובטקין הייתה מהמנהיגות המובילות שהקימו ארגוני עזרה ליהודים. כשהמצב בגטו נהיה קשה ביותר, לובטקין הייתה מיוזמות רעיון הקמת מחתרת לוחמת – הארגון היהודי הלוחם (אי"ל). היא הייתה חלק מחבורה מיוחדת של צעירים וצעירות שהובילו וארגנו את הגטו כולו, שבתוכו חיו עשרות אלפי יהודים, למרד נגד הנאצים. בימיו האחרונים של מרד גטו ורשה שהתה בבונקר ששימש כמפקדת הפיקוד של המרד, הבונקר ברחוב מילא 18. היא פיקדה על מבצע חילוץ היהודים האחרונים שנשארו בחיים. בתום המלחמה פעלה בקרב 'שארית הפלטה' (ניצולי השואה) והייתה ממארגני ה'בריחה' (מבצע עליה סודי לישראל באוניות, ללא אישור הבריטים ששלטו בארץ). ב-1946 עלתה לארץ ונמנתה עם גרעין המייסדים של קיבוץ לוחמי הגטאות ו'מוזיאון בית לוחמי הגטאות'.

באדיבות ויקימדיה

חיים גורי

(1923-2018)

משורר, סופר, עיתונאי, פזמונאי ואיש קולנוע. גורי היה לוחם ומפקד בפלמ"ח, ונחשב כאחד מחשובי המשוררים של דור תש"ח. גורי נולד בארץ, ולא חווה את השואה, אך השפעתה עליו ועל כתיבתו (כפי שניתן לראות בספריו ובסרטיו) ברורה. גורי נחשף לשואה ולתוצאותיה כששירת כשליח במחנות העקורים לאחר המלחמה. הוא נהג לשוחח עם ניצולי השואה ולמד להכירם. גורי הושפע גם ממשפט אייכמן, בו נכח בתפקידו כעיתונאי. סרטו הראשון נכתב בעקבות עדויות ניצולים ששמע.

צילום: מתן אדם

נספח דמויות

חיים חפר (פיינר) (1925-2012)

נולד בפולין בשנת 1925. היה חניך תנועת הנוער 'גורדוניה'. עלה לארץ ישראל עם משפחתו בשנת 1936. שירת בפלמ"ח והיה ממקימי הצ'זבטרון – להקת הזמר והתיאטרון הראשונה של צה"ל. חפר היה פזמונאי, משורר, תסריטאי, בעל טור בעיתונות. כתב פזמונים עבור שירי הפלמ"ח ושירי הלהקות הצבאיות, וכן עבור מחזות זמר רבים, ביניהם 'סלאח שבתי' ו'קזבלן'. היה ידוע ככותב מאמרים בחרוזים ביקורתיים ועוקצניים.

צילום: משה מילנר

חווקה פולמן רבן (1924-2014)

חווקה פולמן רבן נולדה בפולין, בשנת 1924. הייתה חברה בתנועת 'דרור'. לאחר סגירת גטו ורשה, כשהייתה בת 16, הצטרפה לארגון היהודי הלוחם (אי"ל) ובו שימשה כקשרית. תפקידה היה להתחפש לפולניה, ולנסוע בין הגטאות בזהות בדויה כדי להעביר ידיעות סודיות של המחתרת היהודית. משימה קשה ומסוכנת, שפולמן רבן ביצעה בגבורה עילאית. באחת המשימות בעיר קרקוב, נתפסה ונשלחה למחנה הריכוז וההשמדה אושוויץ. היא הצליחה לשרוד עד שהמחנה שוחרר בסוף המלחמה. עלתה לארץ והצטרפה למייסדי קיבוץ לוחמי הגטאות. פולמן רבן הייתה מחנכת ומדריכה ב'מוזיאון בית לוחמי הגטאות', ופעילה בהנחלת זיכרון השואה בארץ ובעולם.

באדיבות בית לוחמי הגטאות

אליעזר (אלי) ויזל (1928-2016)

נולד בעיר סיגט, שברומניה, בשנת 1928. שרד את מחנות הריכוז אושוויץ ובוכנוואלד ולאחר המלחמה היגר לארצות הברית. ויזל היה פרופסור באוניברסיטת בוסטון, פילוסוף, סופר, עיתונאי, הוגה דעות וחתן פרס נובל לשלום על פעילותו למען זכויות אדם. ויזל הוביל פעילויות חינוכיות רבות להנצחת זכר השואה, היה פעיל במאבקים לזכויות אדם ופעל עם אחרים למניעת מקרי רצח ברחבי העולם.

צילום: David Shanbone